

Els Altimiris enllaços i confluències entre la Tardoantiguitat i l'Alta Edat Mitjana*

WALTER ALEGRÍA, MARTA SANCHO

LOCALITZACIÓ I CARACTERÍSTIQUES DEL JACIMENT

El jaciment dels Altimiris es troba situat al cim d'un contrafort a la cara nord del Montsec d'Ares, al seu extrem oest, damunt mateix del congost de Mont-rebei, per on circula el riu Noguera Ribagorçana que marca el límit entre les actuals províncies de Lleida i Osca. El punt més alt se situa a 867 metres sobre el nivell del mar i les seves coordenades UTM són: X: 31 308715E; Y: 46661326N.

La seva extensió aproximada és d'uns 9.345 m², segons els resultats de l'aixecament topogràfic, i presenta una forma més o menys triangular delimitada per dues cingleres, pels seus costats nord-est i sud-oest, que es van apropant fins al vèrtex del triangle on trobem el pas de Santa Cecília. Aquest consisteix en un estret corredor d'uns 15 metres de llargada delimitat per parets de roca d'uns 10 metres d'alçària, situat a l'extrem sud del jaciment. La base del triangle la constitueix un mur de tancament, que s'intueix dins de la massa boscosa i que interpretem com una muralla, mur que discorre de cingle a cingle i té una llargada aproximada d'uns 80 metres. L'alçària d'aquest triangle —des de la muralla fins al pas de Santa Cecília— és de 170 metres i de 150 des de la muralla fins al punt més alt situat sobre el pas esmentat. El desnivell entre el punt més alt situat en la roca de sobre el pas de Santa Cecília i el punt més baix, a tocar de la muralla, és d'uns 60 metres per la qual cosa el pendent oscil·la entre el 30 i el 40%, segons la línia de pendent que escollim. Val a dir que bona part d'aquestes mesures són aproximades donada la dificultat que representa fer els mesuraments amb precisió en

* Aquesta recerca compta amb el finançament de la Fundació Territori i Paisatge de l'Obra Social de Caixa Catalunya que a més és propietària dels terrenys on es troba els Altimiris; de l'Ajuntament de Sant Esteve de la Sarga, que a més gestiona els recursos disponibles; de l'Àrea de Recerca i Coneixement del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, que a més concedeix els permisos necessaris per fer la recerca arqueològica; de l'AGAUR de la Generalitat de Catalunya amb els seus programes d'ajuts d'abast comarcal ACOM; de l'Institut d'Estudis Ilerdencs amb els seus ajuts a la recerca del Patrimoni Arqueològic, i de la Universitat de Barcelona, que gestiona els recursos i aporta les seves infraestructures de recerca i el seu personal. A totes aquestes institucions els volem expressar el nostre agraïment.

una zona boscosa de vegetació espessa, tot i que les més precises han estat calculades sobre l'aixecament topogràfic. (Fig. 1)

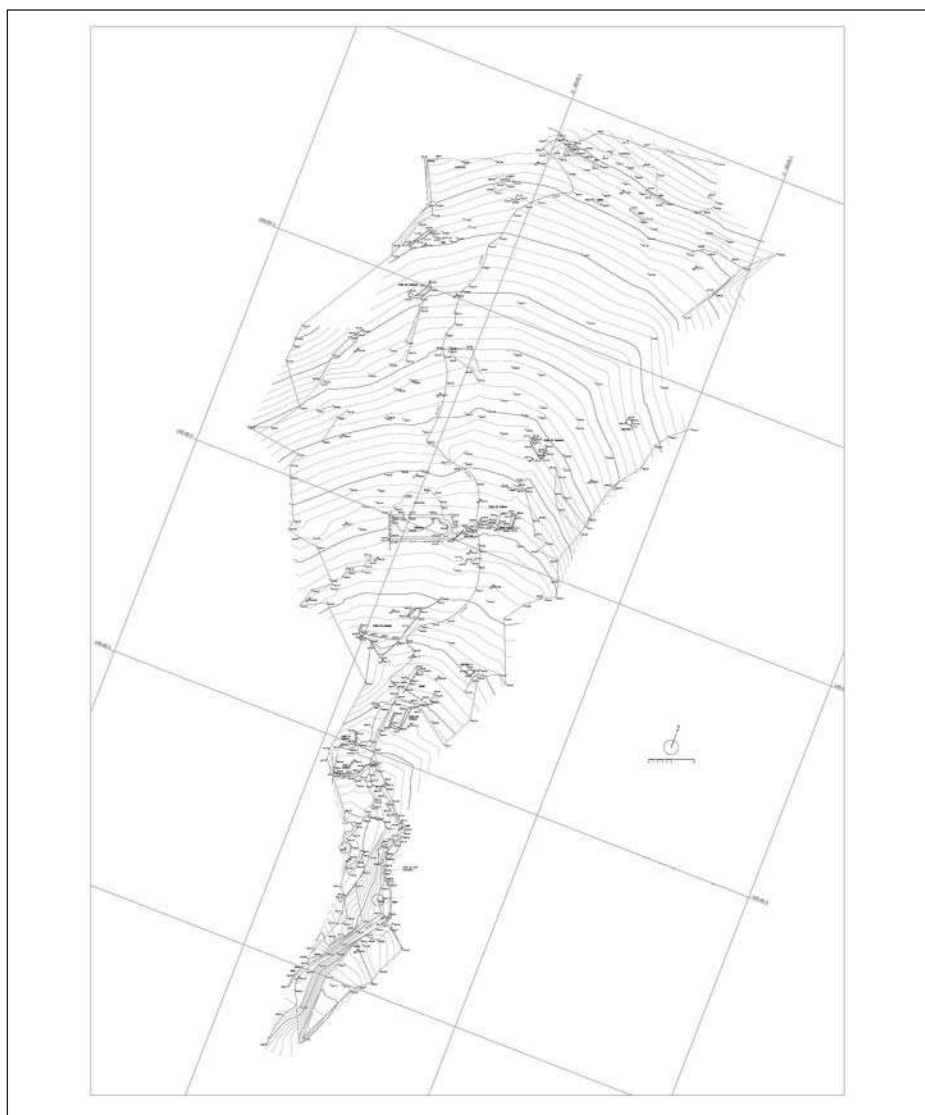

Figura 1. Aixecament topogràfic del jaciment dels Altimiris. S'hi pot observar la forma triangular del jaciment que queda delimitat per cingleres a dreta i esquerra. A baix, el pas de Santa Cecília i a dalt, el costat més ample del triangle que creiem que queda delimitat per un mur de tancament o muralla. Al centre, l'església i al seu costat, els dos fons de cabana excavats. La torre es troba situada just abans de la part més estreta del triangle a la dreta

Es pot accedir al lloc per tres camins. El primer parteix d'Alsamora i va flanquejant el vessant del Montsec per una cota d'entre 700 i 1.000 metres. Travessa els torrents de la Maçana i de Sant Jaume fins a la plana de Mont-rebei i, a través del pas de Santa Cecília, arriba als Altimiris. El recorregut total es pot fer en 1 hora i 30 minuts. L'altre accés parteix del camí de Mont-rebei, un cop passat el pont penjat i s'enfila a l'esquerra, fent llaçades i en fort pendent, per un contrafort fins arribar als Altimiris. Recentment ha estat recuperat i netejat per iniciativa de la Fundació Territori i Paisatge en col·laboració amb Ipcena. En algun dels seus trams, conserva part de l'empedrat original i el seu recorregut es pot fer en uns 60 minuts. El tercer accés es pot fer pel camí que parteix del pàrquing de Mont-rebei, travessa els barrancs de la Maçana i de Sant Jaume i puja per l'Obaga Gran fins arribar sota la plana de Mont-rebei, des d'on s'accedeix als Altimiris a través del pas de Santa Cecília. És el més llarg de tots i es pot fer en unes 2 hores mínim.

La localització d'aquest jaciment va ser possible gràcies a la informació facilitada per un informant local que ens va indicar com accedir-hi i ens va donar el nom popular amb el qual es coneixia aquell indret.¹ Això ens va permetre fer algunes visites al lloc i valorar-ne el seu potencial així com planificar els treballs que s'hi havien de fer.

Posteriorment, els treballs de recuperació de camins fets per Ipcena amb el suport de la Fundació Territori i Paisatge, van permetre un accés menys difícil al jaciment. Així mateix la tasca feta pel guarda de la reserva de Mont-rebei de reconeixement del lloc i de recollida d'informació a través dels informants orals de la zona va ser de gran ajut per tal d'obtenir dades sobre els topònims menors i els accessos a diferents llocs de l'entorn.²

Abans de l'inici de l'excavació eren ben visibles els murs de la nau d'una església i un fragment de mur que podia pertànyer a un element de fortificació tipus torre de planta quadrada, situat a la part més alta del jaciment; tres cisternes, una a tocar de l'església, l'altra prop de la torre i una tercera en una zona propera al cingle nord-oriental; així mateix eren visibles alguns retalls de la roca que indicaven l'existència de fons de cabana en tota l'àrea del jaciment.

Després de quatre campanyes³ de recerca hem pogut excavar les parts exteriors de la capçalera i dels peus de l'església de la qual també es va descobrir la pràctica totalitat de la seva planta; dos fons de cabana i la torre.

1. Volem agrair a Josep Fortuny de Sant Esteve de la Sarga que ens facilités aquesta informació i ens fes un croquis per indicar-nos com accedir al lloc. Sense la seva col·laboració hauria estat molt difícil de localitzar.

2. Agraïments també per a Toni Nievas, guarda de la reserva de Mont-rebei, pel seu constant suport i ajuda i per la tasca que desenvolupa recollint informació a través de les seves converses amb els habitants de la zona, i a Joan Vázquez d'Ipcena.

3. En el moment de presentar aquest text, ja s'ha fet la cinquena campanya que ha consistit en l'inici de l'excavació de l'interior de l'església i de la zona situada al sud d'aquesta. Els resultats encara s'han d'elaborar, però podem anunciar la trobada d'un enterrament a l'exterior, a tocar del mur sud que probablement ens indica la zona on es localitza la necròpolis. A l'interior de l'edifici, tan sols s'han pogut aixecar nivells d'enderroc.

DESCRIPCIÓ D'ELEMENTS I ESTRUCTURES EXCAVADES

L'església presenta unes mides de gairebé 13 metres per 6 pel seu exterior, amb una sola nau i un absis rectangular per l'exterior i semicircular per l'interior. Els triangles definits pels murs de l'absis rectangular i el mur de l'absis circular, estan farcits per un nivell format per pedres i morter. Tipològicament aquesta capçalera presenta certes semblances amb la de l'església de Son Peretó (Mancor, Mallorca) pel que fa al seu àmbit central (Palol, 1967 i 1994). De moment desconeixem l'existència d'altres espais adossats a aquesta nau central ja sigui pel seu costat nord o sud, aspecte que caldrà posar al descobert en futures intervencions. Tota la construcció presenta uns carreus tot just desbastats, alguns dels quals força ben escairats i lligats amb un bon morter de calç i sorra,⁴ que conformen uns murs d'entre 70 i 80 cm de gruix. La porta d'accés es troba situada en el mur nord, prop dels peus de l'església i té una llum de gairebé 1 metre (Fig. 2).

Les intervencions fetes a l'exterior de la capçalera i els peus de l'església han demostrat la inexistència de necròpolis en aquests sectors, però s'ha pogut identificar un minuciós treball de la roca en forma d'escales, forats i canals per a la recollida de l'aigua de pluja que era conduïda d'aquesta manera fins a la cisterna situada en les proximitats de la capçalera de l'església. Als peus, el treball de la roca no resulta tan minuciós, tot i que tota la superfície presenta lleugeres marques d'haver estat treballada. Destaca en aquest sector l'existència d'un forat circular i en forma d'embut del qual surt un precari canalet que sembla dirigir l'aigua cap a una zona on es defineix un petit mur

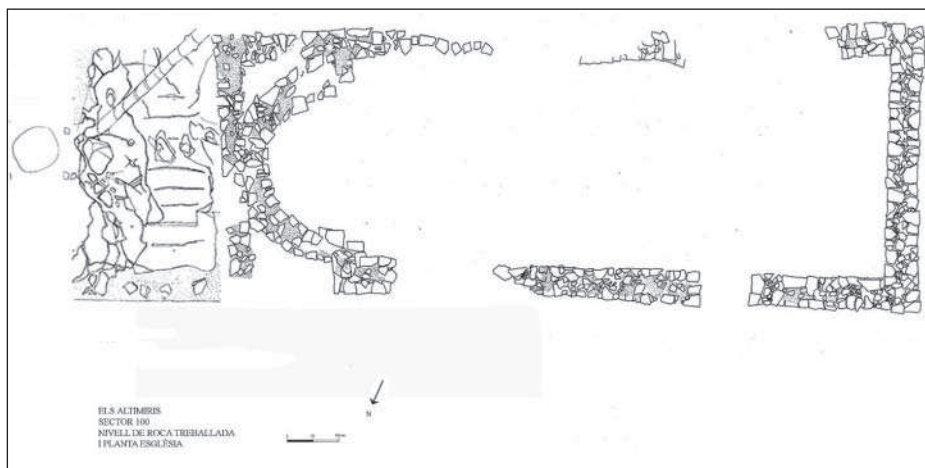

Figura 2. Planta de l'església i l'exterior de la capçalera on s'aprecia la cisterna i el canal que hi portava l'aigua, els esglaons i altres encaixos difícils d'interpretar

4. En la darrera campanya del 2008 s'han recollit mostres dels morters per tal de fer-ne l'estudi i poder identificar possibles fases o reparacions en l'edifici.

que segueix la direcció d'un retall de la roca i que podria ser la base d'un còm per contenir aigua. L'espai definit entre aquest petit mur i el retall de la roca és un dels pocs llocs on hem pogut localitzar un nivell arqueològic de certa qualitat en el qual entre altres materials, s'ha recuperat una petita esquella o picarol que podria correspondre a un animal que va anar a abeurar-se al còm esmentat. Entenem, doncs, que la roca natural devia funcionar com a superfície de circulació habitual, la qual cosa dificulta la sedimentació estratigràfica, la localització, la identificació i datació de nivells arqueològics fiables.

La intervenció en els fons de cabana s'ha centrat en els dos que es troben en les proximitats de l'església pel seu costat oriental, un a tocar de l'altre de manera que semblen formar una sola unitat. Presenten unes dimensions d'uns 2x3 metres, es troben parcialment excavats a la roca aprofitant els desnivells del terreny natural i disposen de petites canals d'evacuació de l'aigua pel seu exterior per tal d'evitar que aquesta entri dins l'espai de la cabana. La cabana 1, la més propera a l'església, presenta dos forats de pal, molt propers l'un de l'altre, en la part alta del sòcol de roca i dirigits cap a l'interior de la cabana. En el seu angle sud-est s'ha localitzat una mena de pica excavada en el mateix substrat rocallós, que presenta una lleugera rubefacció i que hem interpretat com un foc, tot i la manca de cendres i carbons. En aquest sentit, cal indicar que l'exposició d'aquest element a la pluja i el fort pendent del terreny poden haver estat la causa de la inexistència d'aquests indicadors. La cabana 2, situada a orient de la primera i separada d'aquesta per un precari mur de pedres, presenta una planta lleugerament més quadrada i disposa d'una estructura de pedres adossada al retall de la roca que hem interpretat com una banqueta, donat que la seva constitució no permet pensar en un mur alçat que per altra banda no tindria gaire sentit. Pel centre de l'espai de la cabana discorre una petita canal formada per una esquerda natural i que estava coberta parcialment amb pedres, que devia funcionar com a sistema d'evacuació de l'aigua que devia entrar a l'interior de la cabana. En l'extrem oriental d'aquesta cabana pel seu exterior, sobre la roca retallada, trobem un gran forat de pal que ens hauria permès especular sobre el seu alçat, però no hem pogut localitzar cap altre forat de pal d'aquestes característiques en el costat oposat a aquest. Així, doncs, no ens ha estat possible, fins al moment, descobrir el sistema de coberta i tancament de les cabanes pel costat oposat al sòcol de roca. Intuïm que devien disposar d'un mur de tancament parcialment construït amb pedres sense lligar o amb troncs i branques tot i que no descartem la possibilitat que la mateixa coberta, feta de materials peribles, com branques i materials vegetals, arribés fins al terra. (Fig. 3)

De la mateixa manera que succeeix a l'exterior de l'església, tant als peus com a la capçalera, el fet que el nivell de circulació habitual fos la mateixa roca dificulta enormement la localització de nivells arqueològics de qualitat.

La torre presenta una planta rectangular d'uns 5x6 metres construïda amb la tècnica de l'encofrat (tipus *opus caementicium*) amb pedres de mida petita i mitjana i un bon morter de calç i sorra. El gruix del mur oscil·la entre els 75 i els 100 centímetres i el més gruixut és el mur nord, ja que es troba en el punt més baix del desnivell del terreny i havia de suportar més empenta de la construcció. No ens ha estat possible localitzar-ne l'entrada tot i que intuïm que podria trobar-se en el seu mur oriental en una zona en què es troba molt degradat o bé en el seu mur nord en una cota més elevada de la que s'ha conservat, la qual es troba per sota del nivell de circulació. A l'interior de la torre es conserva parcialment un paviment de morter de calç ben acabat (tipus *opus signi-*

num) que s'estendria per tot l'interior.⁵ L'estratigrafia conservada no ens ha permès identificar les característiques de la coberta ni la presència d'un segon pis. La preparació del paviment estava feta primer amb pedres més grans (*rudus*) i un morter de calç amb una alta proporció de sorra que devia anivellar la roca on el pendent era més pronunciat. Per sobre trobem una segona preparació amb teula esmicolada, fragments de ceràmica i un morter més ric en calç que l'anterior i per sobre d'aquesta preparació ja ens trobem el lliscat del paviment. En el punt on s'ha conservat el paviment adossat al mur sud, hem pogut observar un lleuger encaix que sembla indicar la presència d'un revestiment interior del mur que d'aquesta manera es lliuraria al paviment. En l'angle sud-oest es va localitzar una zona de foc amb algunes cendres i terra combustionada de poca entitat la qual cosa no ens va permetre mostrejar-la amb la finalitat d'obtenir datacions fiables. El fet que es trobés en un nivell força superficial per sobre del paviment i sense gens de material dificulta encara més la seva datació i interpretació.

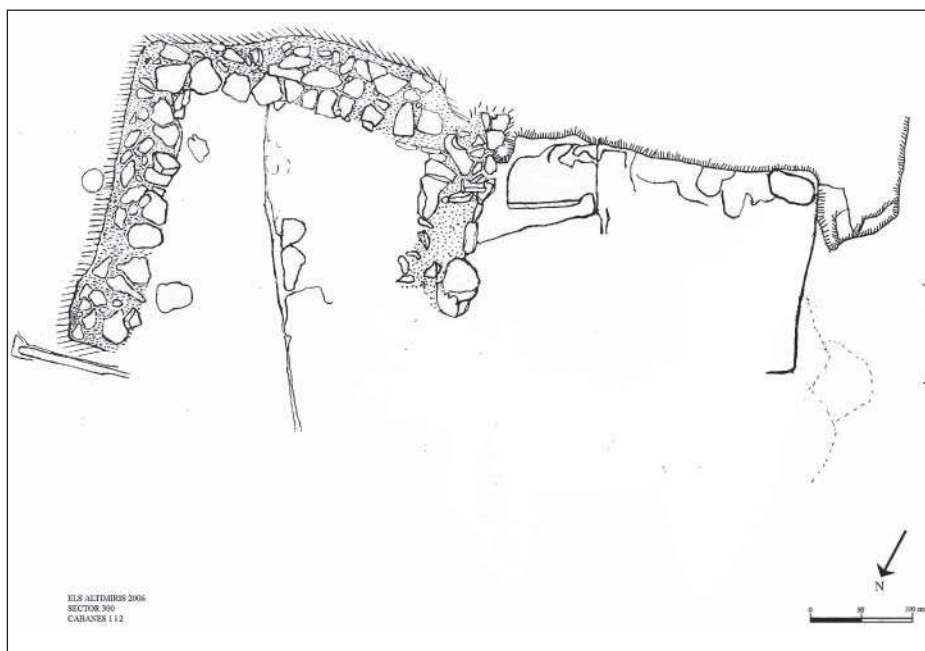

Figura 3. Fons de cabana 1, a la dreta, i 2, a l'esquerra. Es poden veure els canals per evacuar l'aigua i la pica o base de foc situat a l'angle sud-est de la cabana 1. A la cabana 2 es pot observar la banquetta adossada al retall de la roca

5. Cal indicar que ni l'*opus caementicium* ni l'*opus signinum* presenten les característiques clàssiques d'aquestes dues tècniques constructives, per la qual cosa tan sols indiquem les seves semblances de forma orientativa. Per a aspectes de tècnica constructiva d'època romana vegeu Adam, 2002.

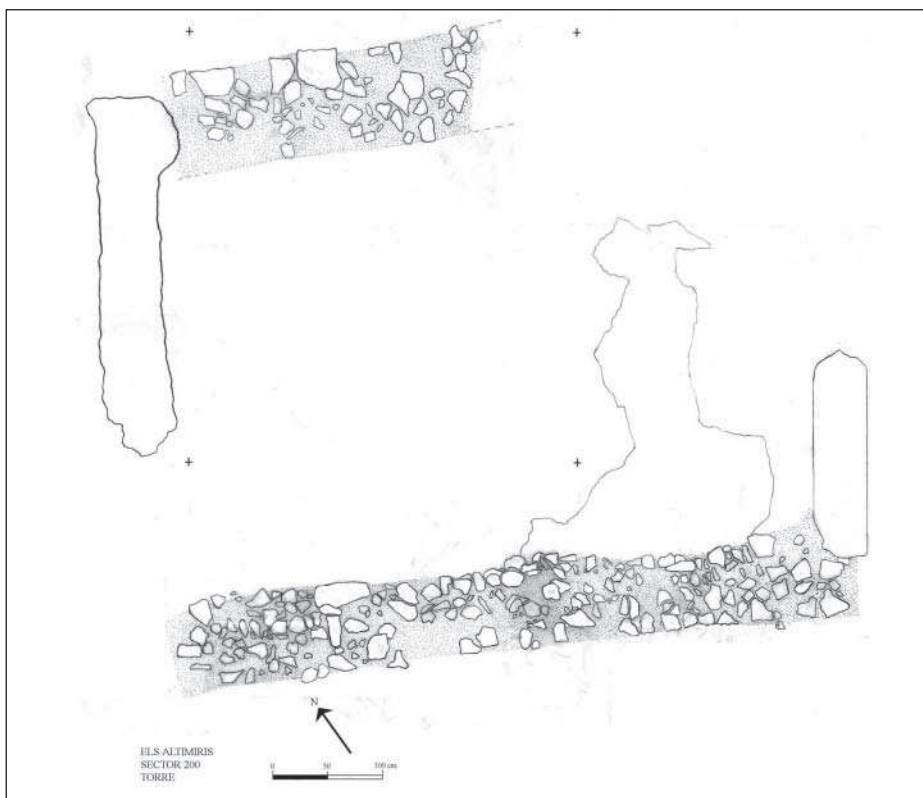

Figura 4. Planta de la torre on es veu el fragment de paviment conservat i els 4 murs de tancament parcialment excavats

Per l'exterior dels murs sud, est i oest s'han localitzat unes canals picades a la roca que devien recollir l'aigua, tant de la coberta com la que s'escolava de la muntanya i la dirigirien cap a la cisterna que es troba a pocs metres de la torre en direcció nord i en una cota més baixa. De la mateixa manera que succeeix amb l'església, considerem aquest sistema de recollida d'aigües total i absolutament associat a la construcció d'aquests dos edificis, la qual cosa ens permet pensar en una certa planificació i unitat cronològica del conjunt. (Fig. 4)

Per les seves dimensions, planta i situació, la torre dels Altimiris podria mantenir algun paral·lel amb la del Cantu Busián (Astúries) que presenta una cronologia dels segles VII-VIII, tot i que no té gaires semblances pel que fa a les tècniques constructives (Camino, Estrada, Viniegra, 2007).⁶

6. A Catalunya s'han excavat recentment diversos jaciments amb cronologies semblants, tot i que les troballes són força diferents a les que nosaltres estem fent. Vegeu Chavarria, Arce, Brogiolo, 2006; Artigues, 2002; Muñoz, 2006; Forto, Martínez, Muñoz, 2006.

MATERIALS I CRONOLOGIA⁷

Respecte dels materials recuperats en les diferents campanyes d'excavació, cal dir en primer lloc que el material ceràmic és molt escàs i es troba molt fragmentat i rodat. Aquesta realitat dificulta enormement la seva classificació, identificació i interpretació. Val a dir que són comptats amb els dits d'una mà els fragments que presenten característiques tipològiques (decoracions, acabats o formes) que permetin una identificació fiable i significativa. Els materials arqueològics recuperats corresponen majoritàriament a fragments de ceràmica comuna i d'àmfores tardoromanes de fabricació local, nord-africana i en menor mesura sud-hispànica i sud-gàl·lica, amb una datació que oscil·la entre els segles VI-VII. De fet, alguns dels materials ceràmics podrien presentar una cronologia anterior ja que són tipologies que presenten una llarga durada, però la manca de material clarament datable en segles anteriors, ens inclina a presentar aquesta proposta i a situar l'inici de la vida dels Altimiris al segle VI. Paral·lelament s'han recuperat fragments de ceràmiques comunes de cocció reductora i de producció absolutament local que, per les seves característiques identifiquem com a altmedievals, entenent que es tracta de l'inici d'una tradició que enllaça amb les produccions d'aquest període i s'allunya de les característiques de les produccions tardoantigues. La cronologia d'aquestes peces pot encavalcar-se amb les anteriors i comprendre una cronologia d'entre els segles VII-VIII i, a tot estirar, arribar fins al IX. La comparació d'aquestes produccions amb les identificades en altres jaciments de la zona pels segles X i XII, ens mostren trets prou significatius com per establir-hi la diferència.⁸

Cal destacar l'existència de nombrosos fragments de mida petita de tègules, material constructiu emprat per a la preparació del paviment de la torre. També se'n troben fragments en la resta de sector en major quantitat. Sempre es tracta, però, de petits fragments que no ens permeten pensar en aquestes com a material de coberta sinó més aviat com a material d'anivellament. El seu gruix i les seves característiques són diverses i caldria plantejar-se la seva procedència del reaprofitament de materials constructius d'algun lloc per ara desconegut.

Una moneda de finals del segle IV però amb una llarga circulació que la fa habitual en entorns dels segles VI-VII, la petita esquella o picarol i algun clau de ferro, constitueixen l'escàs material metàl·lic recuperat al qual cal afegir petites escòries de ferro localitzades principalment en el fons de cabana 1 i el seu entorn.

Del material lític destaquem les petites pedres de quars amb marques provocades per percussió, probablement per encendre foc, els fragments de pedres d'esmolar i uns fragments de basalt que podrien haver format part d'una mola, tot i que el seu grau de fragmentació no ens permet confirmar aquesta hipòtesi.

Petits fragments de vidre de tonalitats verdoses i marronoses, alguns amb decoracions, completen el reduït conjunt de materials recuperat fins al moment.

7. Volem donar les gràcies al doctor Cau i al doctor Reynolds per la seva inestimable ajuda experta. Sense ells no hauríem pogut ser tan ràpids a l'hora d'interpretar els materials. Sobre materials ceràmics d'aquest període vegeu Caballero, Mateos, Retuerce, 2003; Malpico, Carvajal, 2007; Beltran, 2005 i 2006; Buxeda, Cau, 2005 i 2006.

8. Les intervencions arqueològiques dels jaciments de Fabregada (1992-2002), Sant Martí de les Tombetes (1996-2002) i Castell de Mur (1997-2002) ens serveix de guia per tal d'establir aquestes comparacions. Vegeu bibliografia (Sancho, 1997, 2002a, 2002b, 2002-2003, 2003 i 2005; Nolasco, 1999 i 2003).

PROBLEMÀTICA METODOLÒGICA EN LA INTERVENCIÓ DELS ALTIMIRIS

Abans d'avançar en els aspectes més interpretatius de la nostra recerca als Altimiris, voldríem fer algunes reflexions sobre la problemàtica que comporta la intervenció arqueològica en un jaciment d'aquestes característiques. En primer lloc cal remarcar l'escàs interès per part de l'arqueologia d'investigació, en abordar l'estudi de jaciments que, com els Altimiris, no presenten estructures monumentals o troballes espectaculars i que més aviat corresponen a jaciments modestos, llocs d'hàbitat situats en llocs força extrems pel que fa a l'aspecte físic i que, per tant, representen un esforç considerable ja només per accedir-hi. En aquesta línia, ens posicionem al costat d'investigadors que com A. Azkárate reivindiquen la necessitat de desenvolupar recerques relacionades amb aquests tipus de jaciments (Azkárate, 2003). En segon lloc, i ja des d'un punt de vista més metodològic, ens trobem davant d'un jaciment en què bona part del seu nivell de circulació se situava just damunt del substrat rocallós. Per aquesta raó el dipòsit de sediments en nivells arqueològics que podríem considerar d'hàbitat és pràcticament inexistent excepte en determinats llocs molt concrets. El procés de destrucció d'aquests jaciments es veu marcat per l'exposició de les estructures i els nivells de circulació a les pluges amb el consegüent arrossegament dels materials pel fort pendent natural. Posteriorment, la lenta formació d'un sòl implica l'existència d'una vegetació que amb les seves arrels provoca l'erosió del mateix substrat rocallós i la degradació dels elements excavats a la roca. Finalment el creixement d'una massa boscosa, amb les seves potents arrels, acaba de destruir les escasses restes construïdes i provoca un efecte devastador en els escassos nivells potencialment fèrtils des del punt de vista arqueològic.

El resultat és la formació d'un estrat únic en el qual les arrels dominen sobre qualsevol altra cosa i arriben fins a la mateixa roca formant una estora espessa de petites arrels que en el seu procés de creixement han barrejat el que hi podia haver d'una estratigrafia ja de per si molt fràgil. El cas del fons de cabana 1 n'és un bon exemple. La pica o base de foc excavat a la roca podia haver contingut carbons i cendres que haurien estat de gran utilitat per a la nostra recerca. Malauradament, però, l'alzina que hi havia crescut a sobre havia provocat una barreja d'estrats que feien impossible recuperar amb garanties cap mena de material. És cert que en el nivell més superficial s'observava una lleugera coloració grisosa en aquella zona de forma molt dispersa, barrejada amb les arrels i pedres, sense que en cap moment poguéssim definir-lo com un estrat diferenciat dels del seu entorn ja que la transició entre l'un i l'altre consistia en un lleuger degradat que fonia tots els nivells.

Obviament aquestes circumstàncies afecten de manera generalitzada els materials, molt fragmentats i rodats, descol·locats de la seva posició original i poc significatius pel que fa a la relació amb l'espai i l'estratigrafia. Si tornem al cas de la cabana 1, la localització de petits fragments d'escòries de ferro i de pedres fogueres escampades per tot l'espai i barrejades de forma dispersa dins aquest estrat únic, ens podien fer pensar en l'existència d'un petit taller de ferrer en aquest lloc (el foc, les escòries, les pedres fogueres). Però aquesta intuïció es queda en això, en una intuïció davant la impossibilitat de trobar de forma clara evidències d'aquesta activitat.

Les possibilitats que ofereixen actualment les analítiques vinculades a l'arqueologia, també queden molt limitades per la impossibilitat de prendre mostres amb garanties de poca o nul·la contaminació. No hi havia cap concentració de carbons prou sig-

nificativa ni, en una posició adient, cap estrat compacte que donés les mínimes garanties de segellament; ni tan sols va ser possible extreure una mostra de sòl, atesa la poca potència i la constant presència d'arrels que n'impedien el mostreig.

No cal dir que com a arqueòlegs, això ens provoca frustració ja que no es poden fer ni tan sols fotografies en què es vegi realment el treball polit i ben fet que se suposa que cal portar a terme. Només el fet d'arribar a la roca, els retalls i el treball que presenta ens reconforta, ja que se'n pot netejar correctament la superfície, interpretar-ne els elements i valorar l'esforç fet per aquells que la van picar.

A aquesta realitat cal afegir la pròpia dificultat en la identificació del material arqueològic recuperat, de cronologia poc precisa i molt fragmentat. En definitiva, res no resulta prou sòlid com per treure'n conclusions definitives i, malgrat tot, cal intentar-ho.

En aquestes circumstàncies cal extremar les precaucions i ser molt curós en l'aplicació del mètode, malgrat que, sovint, la feina feta no reverteix en un registre arqueològic tan precís com es voldria.

En aquest moment la nostra esperança se centra en l'estratigrafia tancada de l'interior de l'església i en la localització de la necròpolis així com en l'excavació de l'interior d'una de les cisternes, on pot haver anat a parar material més significatiu i potser no tan rodat, malgrat que no sigui més que un estrat de reompliment i rebliment de la cisterna.

CONTEXTUALITZACIÓ HISTÒRICA: ESTRUCTURACIÓ DE L'HÀBITAT I ORGANITZACIÓ ECLESIASTICA

En altres articles ja hem desenvolupat aquests aspectes relacionats amb el jaciment dels Altimiris, i no voldríem repetir-nos excessivament.⁹ És per això que ens limitarem a indicar els aspectes més remarcables dels nostres plantejaments i remetem el lector a aquestes publicacions per aprofundir en la documentació i raonaments que ens han portat a aquestes hipòtesis de treball.

Les característiques del lloc i la tipologia que presenta no semblen respondre ni al model d'ocupació del territori i hàbitat propi del període tardoantic, ni al model que s'imposarà a partir del segle IX amb el moviment d'aprisió que afectarà aquesta zona. Per altra banda cal trobar una explicació a l'existència d'una comunitat cristiana tan primerenca en aquest indret i contextualitzar-la dins el procés de cristianització dels territoris de muntanya.

Dit això, el jaciment dels Altimiris es devia trobar en els límits més extrems, en el punt més allunyat de les àrees d'influència de les ciutats de fundació romana de Labitosa, Isona (a uns 45 quilòmetres d'ambdues) i de les ciutats episcopals de Lleida i la Seu d'Urgell (a uns 85 quilòmetres de la primera i poc més de 100 de la darrera).

9. Actualment estan en premsa dos articles que tracten aquests temes "Santa Cecília de Els Altimiris (Sant Esteve de la Sarga, Pallars Jussà). Una iglesia rural entre la antigüedad y la edad media", en premsa a les publicacions de l'Abadia de Montserrat i "Quins cristians per als Altimiris? Propostes de contextualització d'un jaciment tardoantic i altmedieval del Prepirineu lleidatà", en premsa a la revista *Urgellia*. Vegeu també Sancho, 2006.

La situació en aquest lloc podria respondre a voluntats diverses i, fins i tot, contradictòries. Podria tractar-se d'un lloc situat volgudament en el límit d'un dels quatre territoris, amb la voluntat de confirmar, remarcar i assenyalar aquest límit. Pel contrari, podria situar-se en aquest punt per voluntat dels seus pobladors d'alliberar-se del control d'alguna de les circumscripcions, o de totes quatre, en trobar-se en un punt del qual era difícil de precisar la pertinença a una o altra.

A la vista de les dades que ens aporten E. Junyent i A. Pérez (Junyent, Pérez, 2003), tot sembla indicar que el bisbat de Lleida no estendria, en aquells temps, els seus dominis o influències fins a les contrades prepirinenques i menys encara a la vessant nord de la serra del Montsec. Creiem que el bisbat d'Urgell, documentat des de la primera meitat del segle VI i del qual actualment formen part els territoris pallaresos que s'estenen fins al Montsec, difícilment podria exercir un control efectiu d'una zona tan allunyada, si més no en aquests primers segles de la seva existència.

Pel que fa a les ciutats de Labitolosa i Isona, no sembla que tinguessin la capacitat d'estructurar un territori gaire extens i, més aviat, cal pensar en una àrea d'influència restringida a l'entorn més proper a la ciutat, allà on la romanització iniciada segles abans va arrelar amb més força. És precisament en aquesta zona pròxima a la ciutat on han estat localitzades diverses vil·les que ens indicarien aquest grau de romanització que servirà de base per a la posterior estructuració de l'Església (Reyes, González, García, 1998).

Tant pel que fa a l'organització territorial de les diòcesis d'Urgell i Lleida com a l'estructuració del territori a partir de les antigues ciutats romanes, com ara Labitolosa i Aeso, veiem que els Altimiris es troben en el punt més allunyat i remot de totes les circumscripcions i influències possibles.

Per altra banda, cal recordar que en la zona propera del Prepirineu d'Osca, hi hagué, en aquesta època, un fort moviment eremiticocenobític liderat per sant Victorià d'Assan, del qual en fou deixeble sant Vicenç d'Osca, de qui es conserven dos documents excepcionals com són la donació i el seu testament que han estat profusament estudiats (Fortacin, 1983). La influència d'aquest moviment en la fundació del nostre jaciment és totalment versemblant tot i que la informació disponible no ens permet confirmar-la.

Així mateix, alguns autors plantegen la possibilitat de l'aparició, en aquest període, d'uns models d'hàbitat agrupat que alguns consideren d'origen o influència germànica i altres hi veuen un ressorgiment de models indígenes preclàssics (Reynaud, 1999)

Des del nostre punt de vista, podria tractar-se de la confluència d'ambdues tradicions, germànica i indígena, amb l'afegit de l'element cristià vinculat, des de les darreries de l'imperi, a l'herència romana. Germanisme, romanisme i cristianisme, amb un toc d'indigenisme, els elements clau per entendre els canvis profunds que s'operen en el món antic i que ens conduiran cap a l'edat mitjana.

Les semblances o diferències que podem establir entre aquestes comunitats d'inspiració cenobítica i aquelles que anomenem comunitats rurals cristianitzades, ambdues dels segles VI i VII, no queden gens clares. Als primers els inspira un ideal d'aproximació a Déu a través de la meditació i la contemplació. Per aconseguir-ho, s'aïllen en zones extremes, s'organitzen en comunitats sota una regla no gaire rígida i viuen i convien a un nivell d'autoprotecció en el qual l'explotació dels recursos forestals i una certa activitat ramadera semblen ser la base de la seva economia. Es procuren habitatges de la forma més senzilla possible i en certes ocasions són capaços de bastir un edi-

fici de culte on desenvolupar els seus rituals cristians comunitaris. Els altres els podríem definir com a col·lectius que s'agrupen amb l'objectiu de sobreviure en un medi hostil i, mancats d'altres recursos, s'instal·len en zones muntanyoses on s'autoproveeixen a partir de l'explotació del bosc i de la ramaderia. Es procuren un hàbitat senzill i manifesten la seva espiritualitat a través del nou model que els ofereix el cristianisme, la qual cosa els porta a definir unes normes de convivència que els apropa a Déu, propiciant la construcció d'un temple i l'adopció d'uns determinats rituals com ara el d'enterrament.

On es troba la diferència? Potser en l'objectiu inicial o principal que per uns és el misticisme, la meditació i l'apropament a la divinitat cristiana i per altres és la supervivència. Ambdós models, però, porten a terme activitats productives similars per sobreviure, es procuren una certa protecció o hàbitat en un entorn semblant, enterren els seus morts segons un determinat ritual i comparteixen una determinada espiritualitat que reconeixem com a cristiana. Potser caldria plantejar-se els lligams, contactes i influències mútues que es produeixen entre aquests dos models o potser caldria pensar en la confluència de camins de dos models allunyats en els seus plantejaments inicials, però amb moltes semblances en les formes finals d'adaptació al territori.

CONCLUSIONS

Moltes són les qüestions encara per resoldre a l'entorn del nostre jaciment, i aquí rau l'interès que per a nosaltres continua tenint aquesta recerca. La dificultat de la pròpia recerca arqueològica expressada amb anterioritat se suma a la dificultat que implica tractar un període històric complex, mal conegut i en certa mesura un xic caòtic durant el qual sembla produir-se la fusió de diverses influències. Enllaços i confluències que, per a una persona medievalista són extremament suggerents ja que representen el punt de partida d'una nova manera d'organitzar la societat en tots els seus aspectes.

Disposem de pocs paral·lels per al nostre jaciment i de fet el que més s'hi assembla és el de Sant Martí de les Tombetes, situat en la mateixa serra del Montsec d'Ares, a no gaire distància dels Altimiris i actualment en procés d'estudi (Nolasco, 1999 i 2003).

Quatre són els trets que cal destacar de la comunitat que vivia als Altimiris i que per a nosaltres són indicadors d'aquest nou model de societat que s'albira pels segles següents. En primer lloc la marginalitat i llunyania respecte de qualsevol centre de decisió important de l'època i que representa una certa capacitat d'autogestió. En segon lloc el caràcter profundament cristià de la comunitat que residia als Altimiris, que els va portar a construir una església d'unes dimensions considerables. En tercer lloc, una certa necessitat d'autoprotegir-se d'atacs externs indeterminats o indeterminables per a nosaltres, que els portà a situar l'assentament en un indret d'accés difícil, ben protegit, i a bastir un element de vigilància com la torre que hem pogut excavar. I per finalitzar, en quart lloc la clara tendència a una economia d'autoproveïment essencialment dedicada a l'explotació dels recursos del bosc (caça i recol·lecció) i a l'activitat ramadera. Tot i que els materials ceràmics recuperats ens indiquen una procedència exterior fruit de l'intercanvi, la seva escassetat fa pensar en la migradesa d'aquests contactes que no descartem que es produïssin sempre d'una forma molt esporàdica i en circumstàncies concretes.

Capacitat d'autogestió, religiositat cristiana, necessitat d'autoprotecció i voluntat d'autoproveïment, quatre aspectes clau que caracteritzaran els moviments poblacionals en el món rural en els segles següents, especialment durant el segle IX i X i que es concretaran en el moviment d'*aprisio* que tindrà en la zona prepirinenca una de les seves àrees d'expansió més primerenques. Probablement fou l'empenta d'aquest moviment repoblador que tenia lloc a la vista dels habitants dels Altimiris, el que en propicià el seu abandonament i feu desplaçar la seva població cap a zones més adequades per al nou model que s'estava imposant.

Finalment, i pel que fa a la cronologia, ens confirmem en la proposta del segle VI com a moment inicial i en el segle VIII o inicis del IX com a final. El material ceràmic, les tècniques constructives, la tipologia de l'església així com la seva advocació a Santa Cecília, ens orienten en aquest sentit. Recordem que al segle VI es produeix l'abandonament de l'arrianisme i la conversió al catolicisme dels visigots. Junyent i Pérez ens recorden que en aquell moment la vida monacal va tenir un gran auge i que diverses *villae* rústiques es convertiren en monestirs, dirigits pel propietari i la seva família mentre els monjos eren els pagesos de diferent condició, probablement són aquests els falsos monestirs de què es parla en el concili de Lleida de mitjan segle VI. També remarquen la creació de nous monestirs en llocs marginals i allunyats que sí que es poden considerar com a tals i que disposaven d'una absoluta autonomia econòmica respecte del poder episcopal i estaven exempts d'imposicions fiscals. (Junyent, Pérez, 2003).

També del segle VI són les primeres notícies del bisbat d'Urgell i al segle VI correspon l'inici del culte a Santa Cecília a la península (Garcia, 1966); i de principis del segle VI data l'acció evangelitzadora de sant Victorià d'Assan, i també del segle VI, cap a la segona meitat, daten la donació (c.551) i el testament (c.570) de sant Vicenç d'Assan, bisbe d'Osca, que hem comentat amb anterioritat.

Des del nostre punt de vista, els Altimiris ens mostra el punt més baix de la recessió del model antic i marca l'inici de la recuperació i el creixement altmedieval que es materialitzarà amb el moviment d'*aprisio*.

BIBLIOGRAFIA

- ADAM, J.P. (2002) *La Construcción romana. Materiales y técnicas*. León: Editorial de los Oficios.
- ARTIGUES, P.; RIGO, A. (2002) *Castellarnau (Sabadell). Evolució d'un nucli rural del segle I aC al segle VI dC*. Sabadell: Museu d'Història de Sabadell.
- AZKARATE, A.; QUIROS, J.A. (2003) "Arquitectura doméstica altomedieval en la Península Ibérica. Reflexiones a partir de las excavaciones arqueológicas de la catedral de Santa Maria de Vitoria-Gasteiz, País Vasco". Edizione all'Insegna del Gigliol, vol.2003, p. 7-28
- BELTRAN, J. (2005) "Las producciones locales e importaciones de cerámica común del yacimiento de la Plaza del Rey de Barcelona, entre la época visigoda y el período islámico, siglos VI-VIII". *Quaderns d'Arqueologia i Història de la Ciutat de Barcelona*. Època II, núm. 1.
- BELTRAN, J. (2006) "Los Contextos altomedievales de la Plaza del Rei de Barcelona: La ceràmica de tradició carolingia (siglos IX-X)". *Quaderns d'Arqueologia i Història de la Ciutat de Barcelona*. Època II, núm. 2.

- BUXEDA, J.; CAU, M. A. (2005) "Caracterització arqueomètrica de les ceràmiques tardanes de la Plaça del Rei de Barcelona". *Quaderns d'Arqueologia i Història de la Ciutat de Barcelona*. Època II, núm. 1.
- BUXEDA, J.; CAU, M. A. (2006) "Caracterització arqueomètrica de les ceràmiques espatulades de la Plaça del Rei de Barcelona". *Quaderns d'Arqueologia i Història de la Ciutat de Barcelona*. Època II, núm. 2.
- CABALLERO, L.; MATEOS, P. /RETUERCE, M. (ed.) (2003) *Cerámicas tardorromanas y altomedievales en la península Ibérica. Ruptura y continuidad*. Madrid: CSIC.
- CAMINO, J.; ESTRADA, R.; VINIEGRA, Y. (2007) "Un sistema de fortificaciones lineales Astures en la Cordillera cantábrica a finales del reino visigodo". *Boletín de Arqueología Medieval*, vol.13, p. 229-256
- CHAVARRIA, A.; ARCE, J.; BROGIOLO, G.P. (ed.) (2006) *Villas Tardoantiguas en el Mediterráneo Occidental*. Madrid: CSIC.
- FITA, F. (1884) "Inscripciones Romanas de la Diócesis de Barbastro". Biblioteca Virtual Miguel de Cervantes:
<http://www.cervantesvirtual.com/servlet/SirveObras/12604849778046074198624/p0000001.htm>
- FORTACIN, J. (1983) "La donación del diácono Vicente al monasterio de Asán y su posterior testamento como obispo de Huesca en el siglo VI. Precisiones críticas para la fijación del texto". *Cuadernos de Historia J. Zurita*. Vol. 47-48, p. 7-70.
- FORTO, A.; MARTÍNEZ, P.; MUÑOZ, V. (2006) "L'ocupació tardoantiga i altmedieval a Ca l'Estrada (Canovelles, Vallès Oriental)". *III Congrés d'Arqueologia Medieval i Moderna a Catalunya*. Sabadell: Ajuntament de Sabadell, Associació Catalana per a la Recerca en Arqueologia Medieval (ACRAM), Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura, p. 547-559.
- GARCIA, C. (1966) *El culto de los santos en la España Romana y Visigoda*. Madrid: CSIC.
- JUNYENT, E.; PEREZ, A. (2003) *Història de Lleida*. Vol. 1: *L'antiguitat, d'Iltrida a llerda*. Lleida: Pagès.
- MALPICO, A.; CARVAJAL, J.C. (ed.) (2007) *Estudios de cerámica tardorromana y alto-medieval*. Granada: Alhulia.
- MUÑOZ, V. (2006) "L'assentament agrícola altmedieval del Pla del Serrador (les Franqueses del Vallès, Vallès Oriental)". *III Congrés d'Arqueologia Medieval i Moderna a Catalunya*. Sabadell: Ajuntament de Sabadell, Associació Catalana per a la Recerca en Arqueologia Medieval (ACRAM), Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura, p. 535-546.
- NOLASCO, N. (1999) "Exacavaciones arqueológicas en el yacimiento de Sant Martí de les Tombetes (Pallars Jussà). Valoración de los primeros resultados". A: OLLICH, I. (ed.) *Congrés Iternacional Gerbert d'Orlhac i el seu temps: Catalunya i Europa a la fi del 1er mil·lenni*. Vic-Ripoll, 1999. Vic: Eumo, p. 365-378
- NOLASCO, N. (2003) "Recerques arqueològiques al jaciment de Sant Martí de les Tombetes 1998-2001. (Sant Esteve de la Sarga, Pallars Jussà)". A: *Actes de les Jornades d'Arqueologia i Paleontologia. Comarques de Lleida*. Lleida, 2000. Barcelona: Generalitat de Catalunya, p. 147-158.
- PALOL, P. DE (1967) *Arqueología cristiana de la España Romana*. Madrid: CSIC.
- PALOL, P. DE (1994) "L'arqueologia cristiana hispànica després de 1982". *III Reunió d'Arqueologia Cristiana Hispànica*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.

- REYES, T.; GONZALEZ, R.; GARCIA, J.E. (1998) "Estudi de l'Ager Aesonensis (Isona i Conca Dellà, Pallars Jussà)". *Revista d'Arqueologia de Ponent*. Vol.8, p. 35-59.
- REYNAUD, J. F. (1999) "Aux origines des paroisses". *Atti della giornata tematica dei Seminari di Archeologia Cristiana. Alle origini della parrocchia rurale (IV-VIII sec.)*. Ciutat del Vaticà: Pontificio Instituto di Archeologia Cristiana, p. 83-100.
- SANCHO, M. (1997) "*Ipsa Fabricata*": *Estudi arqueològic d'un establiment siderúrgic medieval*. Barcelona: Universitat de Barcelona.
- SANCHO, M. (2002a) "Mur castle. (Pallars county - Catalonia) and its spatial organization in 10th-12th century". *Medieval Europe Basel 2002. 3rd International Conference of Medieval and Later Archaeology*. Basel: Medieval Europe, p. 256-260.
- SANCHO, M. (2002b) "El forn de reducció de Fabregada (segles XI-XII) característiques i funcionament". A: *6è Curs d'Arqueologia d'Andorra: L'obtenció de ferro pel procediment directe entre els segles IV i XIX*. Andorra: Patrimoni Nacional d'Andorra, p. 211-229.
- SANCHO, M. (2002-2003) "Mur i el seu territori". *Acta Historica et Archaeologica Medievaleia*. Vol. 23-24, p. 653-662.
- SANCHO, M. (2003) "Castell de Mur (Pallars Jussà)". A: *Jornades d'Arqueologia i Paleontologia. Comarques de Lleida*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, p. 121-134.
- SANCHO, M. (2005) "L'ocupació humana a la serra del Montsec (Sant Esteve de la Sarga, Castell de Mur - Pallars Jussà) en època altmedieval (segles V-XII) els seus efectes sobre el paisatge". A: MAROTO; RAMIÓ; RIPOLL (ed.) *II Congrés Internacional Història dels Pirineus*. Girona: UNED Girona, p. 151-168.
- SANCHO, M. (2006) "Canvis en els patrons d'assentament entre l'antiguitat i l'alta edat mitjana: el cas de Els Altimiris a la llum dels primers resultats de la recerca arqueològica". A: *Condicions de Vida al món rural. Cinquenes Jornades sobre Sistemes Agraris, Organització Social i Poder Local*. Lleida: Institut d'Estudis Ilerdencs, p. 151-162.